סימן ח

טוחן לאלתר

א. **תשובת הרשב"א בדין טוחן לאלתר**

הרשב"א בשו"ת (ח"ד סי' עה) נשאל האם מותר לפרר לחם לפירורים על מנת ליתנם לתרנגולים. השואל התקשה, שמצד אחד רואים שאפשר לחתוך דלועין ונבלה לפני הבהמה, ומסתבר שההיתר אינו אמור דוקא בחתיכות גדולות אלא גם בחתיכות קטנות המתאימות לעופות. ומאידך, היה מקום לאסור את הדבר משום טוחן, כדין האי מאן דפרים סילקא. והשואל גם התקשה בדברי הרמב"ם שאמר שאין איסור בריסוק שחת וחרובין לפני הבהמה משום שאין טחינה בפירות, וכמו שהתבאר לעיל (בביאור דעת הרמב"ם). ועכ"פ אי ההבנה ברמב"ם הותירה את השואל בפני הבעיה, שגם בדין ריסוק שחת וחרובין היה צריך להיות איסור טוחן דאורייתא, כיון שלפי דעתו אין לקבל את הנימוק שאין טחינה בפירות.

ועל כך ענה הרשב"א שם וז"ל: "מסתברא, דהא דפריס סילקא - דוקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר, או אפילו לבו ביום ולאחר שעה; לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק בשעת בשולו, וכל שדרכו בכך, ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד - מותר, שלא אסרו על אדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות. וכענין שאמרו לענין בורר (שבת עד ע"א): היו לפניו שני מיני אוכלין, בורר ואוכל, בורר ומניח, לא יברור ואם בירר - חייב חטאת. ופירשה אביי דהכי קאמר: בורר ואוכל לאלתר, בורר ומניח לאלתר, ולבו ביום לא יברור, ואם בירר - נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. דאלמא: כל שאוכל לאלתר, כדרך שדרכן של בני אדם לאכול, אע"פ שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת, בשמניח לאחר זמן, ואפילו לבו ביום, מותר, והכא נמי דכוותה היא. וכל מה שתפסת על הרב ז"ל, הדין עמך לפי דעתי; כי ההיא דאין מרסקין את החרובין, משום מיטרח באוכלא לא מטרחינן היא, כדאיתא התם בפרק מי שהחשיך. גם מה שאמר, שאין טחינה בפירות אלא בתבואה, (ו)סילקא עצמה הויא תיובתיה, גם שחת וחרובין לפי דעתי. גם בירושלמי אמרו: הדין דשחיק תומא - כדמפריך ברישיה משום דש, כדמברר בקליפתה משום בורר, כי שחיק במדוכתיה משום טוחן, כדיהיב משקין משום לש,

גמר מלאכתו משום מכה בפטיש. אלמא בשחיקת השום יש בו משום טוחן. ומן הירושלמי ג"כ נלמוד, שהכל תלוי בין עושה ואוכל לאלתר, לעושה ומניח לבו ביום; דהא דמפריך ראש של שום, מחייב משום דש ומשום מכה בפטיש, ואלו לאכול לאלתר, כבר התירו בגמרא בפרק תולין (קמ ע"א), דאתמר התם: חרדל שלשו מע"ש למחר ממחו בכלי ואינו ממחו ביד, ואסיקנא: ממחו בין ביד בין בכלי. והילכך: אף לפרר לפני התרנגולין שמזונתם עליך להאכילם מותר לאלתר, דשווי אוכלא משווינן", עכ"ל.

ביאור דברי הרשב"א

ונראה, שלא לחינם האריך הרשב"א להביא את כל דברי אביי, שכשבורר לאלתר אין בו איסור וכשמניח לבו ביום יש בו חיוב; דבתוך דברי אביי נאמר: "ואם בירר, **נעשה כבורר לאוצר** וחייב חטאת", ולכאורה לא ברור מה הוסיף אביי בכך שאמר שהוא נעשה כבורר לאוצר. ונראה, שהיה מקום להבין שבורר לאלתר הותר כיון שאין אפשרות לאסור עליו, דבמאכלים רבים אין שום אפשרות לאוכלם אם לא נתיר ברירה בידו ולאלתר ואוכל מתוך פסולת, והרי זה מעין היתר של אוכל נפש ביום טוב. ולפי זה היה מקום לומר, שזהו היתר מיוחד ומקומי שחודש במלאכת בורר, וכיון שהוא יכול לאכול את מאכלו שלא על ידי טחינה הדק היטב, אלא על ידי חתיכות גדולות, כבר אין מקום להתיר לו לטחון לאלתר. ולכן אמר אביי שיסוד החיוב בבורר שלא לאלתר, הוא מצד שהוא נעשה כבורר לאוצר. ובא לומר בכך שהמלאכות ביסודן צריכות להיות דומות לאוצר, דומיא דמלאכות המשכן, שהעוסקים בהן הכינו את כל הכלים והיריעות וכו' עד לזמן שהוצרכו להשתמש בהם בפועל. והשתא דאתינן להכי, באמת אין סברה לייחד גדר זה של לאלתר דוקא בבורר; דזיל בתר טעמא, וכל אימת שהדבר רחוק מאד מדרך מניחים לאוצר, אין זה אלא כדרך אכילה בעלמא, ואין על כך שם מלאכה כלל.

בירור דעת הראשונים שהתייחסו להיתר הרשב"א

וגם הר"ן בהלכותיו על הרי"ף (לב ע"א ד"ה אמר רב פפא) הביא את דברי הרשב"א הללו, ונראה מכך שקיבל את דבריו. ואמנם לאחר מכן סיים ואמר: "ולפיכך התיר לפרר פתיתי לחם לתרנגולים לתת לפניהם לאלתר, וכדקיימא לן בשלהי מכלתין דשווי אוכלא משוין. ובספר המצוות התירו לפי שאין טחינה אחר טחינה".

והחזו"א (סי' נז ד"ה ואמנם), הבין מכך שמספקא ליה לר"ן כמי ההלכה, ולא הכריע בזה. אבל לא נראה לומר כך, דבאופן עקרוני אין סתירה בין דברי הרשב"א לדברי הסמ"ג; דיתכן שגם נכון הוא שאין טחינה לאלתר וגם נכון הוא שאין טוחן אחר טוחן. ואע"פ שאם מקבלים דעה אחת **אין צורך** בדעה השניה - יתכן ששתיהן אמת. והעובדה שהוא מביא את העיקרון של הרשב"א בפשיטות בעניין טחינה לאלתר, ורק בהמשך דבריו נכנס לעניין היתר פירור הלחם והביא את שני הנימוקים, מלמדת שבאופן עקרוני הוא קיבל את דעתו בעניין טחינה לאלתר.

והמאירי (קיד ע"ב ד"ה קניבת ירק) **כתב** וז"ל: "קניבת ירק זו וכו' בשלמא פירוך רימונים ופציעת אגוזים הואיל **ודרך אכילתם לשעתן בכך** הרי הותר לעשות כן בשבת עצמו לצורך אכילה, וכל שהותר בשבת עצמו לצורך אכילה בשעתה - ראוי להתירו ביום הכיפורים מן המנחה ולמעלה, שאין זה אלא כחותך את הכיכר לחתיכות קטנות", עכ"ל. ומבואר מדבריו, שגדר לאלתר שייך גם בטוחן, אלא שאין הוא מצריך שהדבר יהיה ממש סמוך לאכילה, וכל עוד הוא מכין את סעודתו הקרובה מן המנחה ולמעלה ועד צאת יום הכיפורים, שפיר חשיב לאלתר. ונראה מדבריו, שגדר האכילה בשעתה האמור בשבת הוא אותו גדר של מן המנחה ולמעלה, ולפי זה זהו גדר הלאלתר אף בשבת[1].

והריב"ש (סי' קפד) **כתב**: "אמנם דעתי נוטה לאסור וכו'. ואף אם נאמר דהיינו לצורך מחר או לבו ביום, אבל לאלתר שרי כדעת הרשב"א ז"ל, ונאמר שהתיר אפילו בכלי לאלתר - היינו בכלי כגון סכין שאינו מיוחד לטחינה. אבל המורג חרוץ שמיוחד לטחינה זו, הרי היא כנפה וכברה לבורר ומכתשת לשחיקת תבלין", עכ"ל. ומלשון זו לא ברור אם הוא מסכים לדעת הרשב"א, דהביא את דבריו רק בלשון: "ואף אם נאמר כדעת הרשב"א"[2], וכן כתב החזו"א בדעתו שם.

---

1. היה מקום לומר, שיש הבדל בין אכילה בשעתה בשבת, ובין ברירה מן המנחה ולמעלה ביום הכיפורים. וכוונתו לומר, שאם אין סיבה להפסקה בין הטחינה ובין האכילה, רואים זאת כטחינה שאינה לאלתר. ולכן בשבת הותר רק לשעתה בלבד, אבל ביום הכיפורים שאין אפשרות אחרת, דאי אפשר לאכול מיד בסמוך לטחינה, ממילא גם אין כאן הפסקה שמעידה על כך שהטחינה שנעשתה קודם לכן לא היתה לצורך אכילה. אבל קשה לומר כך, כיון שאליבא דאמת בשני המקרים הטחינה נעשתה לצורך האכילה, וגם בשבת יתכן שעיכוב האכילה או שהקדמת הטחינה ינבעו מאילוצים שונים.
2. ודלא כמו שכתב במנוחת אהבה (הערה 42) שנראה שהריב"ש מסכים עם הרשב"א.

ביאור שיטת הבית יוסף

והבית יוסף (סי' שכא) הביא את דברי הרשב"א, וכתב עליהם: "ונמצינו למדין דמותר לחתוך בשבת קיבוץ ירקות שקורין אינשלאד"ה, והוא שיאכל לאלתר לדברי הרשב"א וכו'. ומשמע דליכא מאן דפליג עליה דהרשב"א בהא, דהא שפיר מייתי ראיה מההיא דבורר". וכתב שבלאו הכי לתוס' אין בכך בורר וכן לרא"ש ולר"ח ולרמב"ם, ואפילו לסיעת היראים החולקת נראה שיודו שלאלתר מותר. "ועוד, דפרים סילקא משמע שמחתכו לחתיכות דקות ביותר וכו', ואינשלאד"ה אין דרך לחתכה לחתיכות כל כך דקות. הילכך נראה דלכולי עלמא שרי, ומכל מקום נכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר, וכל כהאי גוונא נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל", עכ"ל. וכבר עמדו על כך כמה אחרונים, שבשו"ע לא הביא המחבר דין זה. יש שכתבו שמרוב פשיטות הדברים הוא לא מצא לנכון להביאם, וכן כתב במנוחת אהבה (ח"ב פ"ח הערה 42), ויש שכתבו שמלכתחילה הוא לא סמך כל כך על סברת הרשב"א, ולכן הצריך שיחתכו חתיכות גדולות קצת. ולכן בשו"ע הוא לא התיר את הדבר, ודוקא סמך על מה שסתם לאסור לחתוך ירק דק דק, ומשמע שהאיסור הוא בין לאלתר ובין לאחר זמן[3].

ובאמת נראה, שקשה מאד לומר שהוא לא כתב את הדברים בגלל פשיטותם. וזאת, לפי שחידוש גדול כזה שיש היתר של לאלתר בטוחן, היה השו"ע צריך לאומרו במפורש, אם אכן היה סבור שהוא נכון אליבא דהלכתא. וכיצד אפשר לומר על דינים פשוטים שהוא מביא, שהם אינם פשוטים, ודוקא על דין מחודש כזה של הרשב"א לומר שהוא פשוט כל כך. ובאמת נראה מסתימת לשונו, שאסר חיתוך ירק דק דק ולא הגביל זאת דוקא במציאות של לאחר זמן, שהאיסור הוא בין לאלתר ובין לאחר זמן. ומסתבר שאת יחסו למנהג עשיית הסלט הוא גילה בכך שכתב לאסור רק חיתוך דק דק, וכמו שהביא בב"י כמה ראשונים שמגדירים את האיסור דוקא בחיתוך דק דק. וכיון שהוא מעיד בעצמו שהמנהג לעשות סלט הוא דוקא בחתיכות גדולות קצת, וכלשונו: "ואינשלאד"ה אין דרך לחתכה לחתיכות כל כך דקות", לכן אפשר להבין שמנהג עשיית הסלט הוא כשר. ומכל מקום ביחס לשאלה העקרונית אם אפשר לסמוך על דין לאלתר בטוחן, נראה שיש ללמוד לאסור, מסתימת דבריו לאסור. ודוקא מפני שהדבר מחודש מאד, היה

3. ועוד כתב שם המנו"א, ש"מרן הב"י לא ידע מדברי הפוסקים הנ"ל שלא נדפסו בזמנו", וזו תימה לכאו', כי את כל הפוסקים הללו הוא ראה וידע, ואת חלקם הגדול הוא אפילו מביא בבית יוסף.

עליו להביאו להלכה, אם היה סבור שאפשר לסמוך על כך למעשה. ויתכן שלאחר כתיבת הב"י הוא ראה את שלטה"ג שחלק על הרשב"א, ונשמטה הטענה העיקרית שלא מצינו מי שחולק על הרשב"א, והדר קם ליה דין זה בספיקא דאורייתא.

יש לדון את דין לאלתר בטוחן כספיקא דאורייתא והמסקנות הנובעות מכך להלכה

ובאמת נראה, שמסתימת שאר דברי הראשונים יש ללמוד שלא קיבלו את חידוש דינו של הרשב"א, ורק הר"ן והמאירי קיבלו את דבריו כאמור. ולכן אין הדבר יוצא מידי ספיקא דאורייתא. וספק זה מצטרף לספק הגדול האחר האם חל איסור טוחן בדברים שנאכלים חיים ואינם צריכים הכשר אחר לאכילתם, והאם חל איסור טוחן באוכלין שהדרך לאוכלם בלי טחינה. ולכן נראה שבצירוף שני הספקות הללו אפשר להקל ולטחון; דהיינו, או במקרה שהוא טוחן לאלתר והדבר אינו צריך הכשר אחר לאכילתו, או במקרה שהוא טוחן לאלתר והדרך לאכול את הדבר היא בלי טחינה. ובכל מקרה אסור לעשות זאת בכלי טחינה המיוחד לכך, וכמו שכתב הריב"ש, דמסתבר שבכך גם הרשב"א יודה לאסור. ובכל מקרה מותר לעשות זאת אפילו בחיתוך דק דק.

הבנת המנוחת אהבה בדעת הרשב"א

והמנוחת אהבה כתב שם בדעת הרשב"א: "ובאמת שנראה שלא התיר הרשב"א לחתוך בסכין דק דק בשבת לאכול לאלתר, אלא דבר שדרך לחותכו דק דק סמוך לאכילתו או לבישולו. אבל דבר שדרך לחותכו דק דק להצניעו לאוכלו לאחר זמן, אע"פ שעתה רוצה לאוכלו לאלתר, אסור. דסו"ס הו"ל דרך מלאכה לגביו, וזהו שכתב הרשב"א בתחילת דבריו 'לפי שדרכו של סילקא לחתכו דק דק בשעת בישולו, וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב, אבל לאכלו מיד מותר'. ור"ל, שמכיון שדרכו לחתכו דק דק סמוך לבישולו ולא זמן רב קודם בישולו, יש על חיתוכו שם אכילה כשעושה לאכול לאלתר", עכ"ל. ומלבד החומרה שבדבריו, יוצאת גם קולא גדולה; דלשיטתו, אם הוא טוחן בסמוך לבישול - הרי גם זה נחשב לאלתר, ואין צורך שהטחינה תהיה דוקא סמוך לאכילה עצמה.

דחיית הבנתו וביאור דברי הרשב"א

ולא נראה לומר כך כלל; שהרי הרשב"א לומד את גדרי טוחן מגדרי בורר, ובבורר לא מצינו שיהיה איסור לברור לאלתר דברים שדרך לברור אותם לאוצר.

ותמיד אזלינן בתר כוונתו, ואם הוא מתכוון לאכול לאלתר - הרי זו דרך אכילה תמיד (כשבורר אוכל בידו), ולכן אין שום סיבה לומר שהגדר במלאכת טוחן יהיה שונה. ובעיקר קשה על דבריו, שהרי כבר הב"י אמר שהעובדה שהרמב"ם אוסר רק כאשר הוא חותך כדי לבשלו, גורמת לכך שהאיסור יתקיים רק כאשר אין זה לאלתר. והמנו"א עצמו הרי טען כך בדעת הרמב"ם. ואם נכון הדבר שטחינה הנעשית בסמוך לבישול חשובה לאלתר - יצא שהרמב"ם אוסר גם כשטוחן לאלתר. וגם קשה מאד מה שהוא מסביר בדעת הרשב"א, שבסילקא הוא נחשב כחותך לאלתר, וזו הדרך של טחינת הסילקא, ורק אם הוא משנה מהדרך וחותך על מנת להניח לאחר זמן - רק אז חייב עליו משום טוחן. ועל כך קשה טובא כמה קושיות: ראשית, אם החיוב בסילקא הוא רק במציאות הלא רגילה, ובמציאות הרגילה של טחינת סילקא באמת זה לאלתר ואין בכך חיוב טוחן - מדוע לא הוזכר דבר זה במפורש בגמרא וברשב"א[4]. שנית, מדוע הרשב"א מנמק את **האיסור** בכך שדרכו של הסילקא לחותכו דק דק בשעת בישולו; אדרבה, היה לו דוקא להתמקד ולהדגיש את העובדה שהוא מניחו לאחר זמן, ודוקא העובדה שדרכו של הסילקא לחותכו בשעת בישולו, היתה צריכה להיות קושיה על דבריו, והיה לו ליישב שכאן מדובר במציאות שעושה שלא לפי הדרך הרגילה. שלישית, לא נאמר בתחילה ההיתר הקיים בחיתוך בשעת בישולו, אלא מיד הוזכר האיסור והחיוב במניחו לאחר שעה, ולא הוזכרה ההנגדה בין אזכור החיוב ובין הדין הקודם שבו צריך להיות מותר. ורביעית, עד שהוא מחלק בין לאוכלו מיד ובין להניחו לאחר שעה, לפלוג וליתני בדידה: בין לחותכו בשעת בישולו ובין להניחו לאחר שעה.

אלא פשוט וברור שלא זו כוונת הרשב"א, ורצונו היה לומר בדיוק את ההיפך: כיון שדרכו של הסילקא לחותכו דק דק כשבא לבשלו, על כרחך שהטחינה נעשית שלא לאלתר אלא לאחר זמן. זאת מכיון שאין ברירה, ומוכרח לעבור לפחות זמן בישול בין הטחינה ובין האכילה, וזו מציאות שמוגדרת כלאחר זמן, ולכן הוא חייב. ואולם אם הוא יטחן על מנת לאוכלו מיד - הרי זה לאלתר ומותר. ולפי זה לא קשות כל הקושיות הנ"ל. ומה שהכריח את המנו"א להבין כך, נראה שזו קושיית שלטי הגבורים, שיוצא לכאורה שהוא מתיר לאלתר רק בשביל צורך

4. ומה שכתב המנו"א שמשום שבישול לא שייך שייעשה בשבת, לכן בהכרח מדובר על טחינה לאחר זמן, הוא תמוה מאד; וכי הטחינה שייך שתיעשה בשבת? וע"כ מדובר בשוגג, שאינו יודע שהיום שבת, או במזיד, שלא איכפת לו שהיום שבת. ואם כן בשני המקרים, השיקול שהיום שבת אינו מעלה ואינו מוריד.

אכילה. ועל כך הוא טען שלא זו סיבת ההיתר, אלא הסיבה היא משום שזו דרך אכילה, ומכך הוכרח לומר שדרכו של מאכל זה להיחתך סמוך לאכילתו, ולכן זו דרך אכילתו. אולם נראה שאין הכרח לומר כך, והבנת הרשב"א היא שכדי להיחשב כדרך אכילה, העיקר תלוי בכך שזו תהיה צורת האכילה הפשוטה.

ב. שיטת החזון איש בטוחן אוכלין לאלתר

והנה, החזון איש (סי' נז) הקשה על הרשב"א מהתוספתא שהוזכרה לעיל (שבת פט"ו ה"י): "אין מרסקין דבילה וגרוגרת וחרובין בשבת לפני הזקנים, אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור". ומהלשון "לפני הזקנים" נראה שטחינה זו היא לצורך אכילה מיידית, דהיינו שהם יושבים מסבים לאכול והוא מרסק לפניהם, ומוכח מדברי התוספתא שיש בדבר איסור. ומזה הוא חילק בין ריסוק ובין חיתוך, וטען שגם הרשב"א יודה שבריסוק יהיה איסור דאורייתא של טוחן, אף אם ירסק על מנת לאכול לאלתר. והאריך להוכיח, שכל שיטות הראשונים שטוענות שאין חיוב טוחן באוכלין שאין צריך הכשר אחר לאכילתם, או שאין חיוב טוחן בירק, נסתרות מתוספתא זו, שמדובר בה על אוכלין גמורים, ובכל זאת יש בהם טוחן גמור[5]. וטען החזו"א, שהשו"ע אכן לא רצה לסמוך על שיטות אלו בגלל התוספתא הזו, ולכן סתם לאסור שיש טוחן במחתך ירק דק דק, ולא התיר כשעושה לאלתר. ולמרות שהביאם בבית יוסף והתחשב בדעתם כסניפים להקל, ואף טען שאין מי שחולק על הרשב"א בהיתרו - בכל זאת לא מלאו לבו לסמוך עליהם למעשה בגלל התוספתא הנ"ל. ומכך הסיק החזון איש, שאין אפשרות להקל להתיר לרסק או לטחון לאלתר, ואפילו ירק שנאכל כמות שהוא חי, אלא אם הוא עושה בשינוי לתינוקות לצורך בריאותם. והביא את דברי המג"א והסבירם שם, והעולה מהסברו הוא שאם מדובר על אוכלין שאפשר לאוכלם גם בלי טחינה, והוא מחתך

5. והחזון איש הציע דרך ליישבם, על ידי העמדת התוספתא בכגון שאינם יכולים לאכול אחרת, ולכן החמירו בהם, או להעמיד את כל חידוש הדין שלהם שאין טחינה באוכלין וכו' רק בכגון שהוא מחתך דק דק, אבל בכגון שהוא מרסק או כותש - יש איסור טוחן דאורייתא אפילו באוכלין. אבל נראה שזהו דוחק גדול, ונראה שגם החזון איש רואה בכך דוחק (ולכן גם לאחר שאמר מה צריך לומר לפי דעתם, המשיך לקיים את הקביעה שדבריהם נסתרים), דלא הוזכרו אוקימתות אלו בתוספתא ובראשונים. וברמב"ם הציע החזון איש לומר שהאיסור דרבנן לרסק הוא דוקא בחתיכות גדולות. וגם זה קשה מאד, שהרי ממש קודם לכן הרמב"ם מזכיר את האיסור לחתוך דק דק, ועל כך הוא אומר ולפיכך אין מרסקין וכו', דמשמע שמדובר על אותו עניין, או לפחות גם על אותו עניין. והעמדה כזו חסרה מן הספר מאד.

ולא מרסק כדי לאכול לאלתר - מותר. ומשמע מדברי החזון איש שהוא מסכים עם המג"א בזה.

קשיים רבים בדעת החזון איש

ואולם נראה שיש קשיים רבים בדעתו של החזון איש. ראשית, נראה שהרשב"א אינו מחלק בין ריסוק ובין חיתוך. בכל דבריו בתשובה הרשב"א מתמודד עם השאלה כיצד הותר לכתחילה לחתוך נבלה, וכיצד נאסר לרסק חרובין ושחת מדרבנן בלבד ומשום מיטרח באוכלא ולא משום טוחן. ועל כך אמר הרשב"א שיש הבדל בין טחינה הנעשית לאחר זמן ובין טחינה הנעשית לאלתר, ופשוט בדבריו שחילוק זה שבין לאלתר ובין לאחר זמן אמור על שני המקרים. והחזון איש התקשה בכך לשיטתו, שהרי אם באמת יש איסור בריסוק אפילו כשעושה לאלתר, אם כן הדרא קושיית השואל ברשב"א לדוכתה. ועל כך תירץ החזון איש שמדובר דוקא על חתיכות גדולות שאין בהן איסור טוחן. אבל נראה שקשה מאד לומר כן, דהדבר חסר מאד מן הספר, שהרי הרשב"א מתייחס למשנה זו, ולא נחית לכך שמדובר בה בחתיכות גדולות. ומלבד זאת גם מבואר להדיא מהשואל, שאין מקום לחלק בין חתיכות גדולות לקטנות, בגלל סתימת דברי המשנה והגמרא, ונראה שהרשב"א מסכים לכך; שהרי בגלל טענה זו הוא מגיע לחילוק שבין לאלתר ולאחר זמן. וגם נראה שקשה לומר שאותה לשון: "אין מרסקין" שמדברת כמעט על אותם דברים (חרובין הוזכרו בשני המקרים), צריכה להתפרש דוקא במשמעויות שונות באופן מהותי[6]. וגם נראה שקשה לומר שהלשון "אין מרסקין" היא במשמעות של חיוב חטאת, ובפרט שאותה לשון מופיעה במשנה (דף קנה), ושם מדובר באיסור דרבנן בלבד. וגם קשה מאד לומר שהשו"ע לא סמך על דברי הראשונים הללו בגלל התוספתא; הרי את התוספתא הוא עצמו מביא ממש בתחילת דבריו בעניין טוחן, כך שכאשר הוא אומר שאין מי שחולק על הרשב"א, זה כבר לאחר שהוא ידע את התוספתא. ואם כן לא יתכן שהתוספתא היא זו שגרמה לו לדחות את כל דברי הראשונים.

אבל בעיקר קשה, שחילוקו העיקרי של החזון איש חסר מאד מן הספר. הרשב"א בכל דבריו מאריך להוכיח שיש היתר של לאלתר בטוחן, ולא מזכיר אפילו ברמז שהיתר זה קיים רק במציאות של חיתוך ולא במציאות של ריסוק,

6. דהיינו שבכל מקרה מדובר על משמעות שאיננה יכולה להיות במקרה השני.

כשהנידון מלכתחילה הוא גם על ריסוק. וגם אחר כך הרשב"א חוזר לדבר להדיא על המשנה של אין מרסקין. וגם לאחר מכן הוא מתייחס למציאות של טוחן בדרך של כיתוש (כשהוא מביא את הירושלמי), ובכל דבריו אין רמז לכך שההיתר אמור דוקא במציאות של חיתוך ולא במציאות של כיתוש. ובהקשר של הירושלמי הוא מזכיר להדיא שיש היתר בעשיית מלאכת דש ומכה בפטיש לאלתר לצורך אכילה. וקשה מאד לומר שדוקא לעניין טוחן אין היתר כזה, בפרט שהסברה שאומר החזון איש להחמיר בכיתוש וכדלקמן, היתה אמורה להתקיים גם בדישה (ובמכה בפטיש), ובזה ודאי שהרשב"א אינו מחלק. וגם נראה, שעצם הבאת המציאויות הללו והמלאכות הללו בהקשר של התשובה בעניין טוחן, ועצם האיזכור של טוחן לפני ואחרי, מלמדים על כך שהרשב"א אינו מחלק בין המלאכות, ובכל מקרה הוא סובר שכאשר הדבר נעשה לאלתר, אזי הוא מותר.

וגם הסברה שרצה החזון איש לחלק בין כיתוש וחיתוך ביחס להיתר של לאלתר, היא קשה. כתב החזו"א שם (ד"ה ואמנם): "ולכן נראה, דלא התיר הרשב"א רק חיתוך דק דק, כיון דעיקר החיתוך הוא דרך אכילה אין חילוק בין חתיכות קטנות וגדולות והכל מקרי דרך אכילה. אבל ריסוק היינו כתישה כמעשה הטחינה ממש, ואין זו דרך אכילה אלא תיקון המאכל על צורה אחרת, אין אכילתו מיד פועלת כאן כלום", עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריו. לכאורה נראה שרוצה לומר, שבדרך כלל אדם חותך את מאכלו בצלחתו כשהוא בא לאכול. לכן כשהוא חותך חתיכות קטנות, זה ממש מעין מה שהוא נוהג לעשות כשהוא בא לאכול בדרך כלל, ושפיר יש להחשיב את הדבר כדרך אכילה. אבל ריסוק אין האדם נוהג לעשות כשהוא אוכל, ולכן זהו "תיקון המאכל על צורה אחרת". לכן האכילה שנעשית לאלתר כבר לא יכולה להועיל כאן כלום, כי האכילה לאלתר צריכה לבוא רק לאחר שהעשייה שנעשתה קודם לכן היא דרך אכילה, ואז כשמצרפים דרך אכילה וגם אוכלים לאלתר, שפיר יש לראות הכל כאכילה בעלמא. וכיון שאת זאת האדם אינו נוהג לעשות באכילתו, לא מועיל אחר כך שהוא בא לאכול את הדבר לאלתר. אבל אם אכן זו כוונתו, אזי לכאורה אין דבריו מובנים, כיון שמעשים שבכל יום שאדם מפרך דבר שהוא בא לאוכלו לחתיכות גדולות יחסית. ובעיקר הדבר אמור כשהוא מרסק לעיסה מאכל כלשהו, ואחר כך נוטל מעט מעט מהעיסה. ובמציאות זו הריסוק נעשה בשני שלבים: בתחילה עצם המעיכה והדיכה, ואחר כך הפרדת כל חלק וחלק מהמאכל. ובאמת בדרך כלל, או עכ"פ במקרים רבים, הדיכות והכתישות שנעשות במכתשת נעשות בצורה כזו. ואם כן אין חילוק מהותי בין החיתוך בסכין לחתיכות ובין הריסוק במזלג וכדומה, וכשם

שההיתר של לאלתר יכול להועיל גם בחתיכות קטנות מאד, כך הוא צריך להועיל בריסוק לחתיכות קטנות.

ביאור דעת הראשונים ביחס לתוספתא

וביחס לתוספתא שנאמר בה שאין מרסקין את החרובין לפני הזקנים, נראה שיש כמה הסברים פשוטים לכך שהראשונים לא ראו בה מקור לאיסור דאורייתא של ריסוק באוכלין לאלתר. ראשית, מוכח ממנה שהריסוק נעשה בעלי של מכתשת וכדומה; שהרי התוספתא מיד ממשיכה ואומרת שמותר לרסק ביד של סכין ובעץ הפרור. ורואים בגמרא וברמב"ם שאלו הם שני הסוגים ששייך לטחון בהם. והרי מבואר בשו"ת הריב"ש (סי' קפד, הו"ד לעיל), שגם הרשב"א לא יכול להתיר טחינה לאלתר אם הדבר נעשה בכלי המיוחד לטחינה, כשם שגם בבורר אי אפשר להתיר לאלתר כשהברירה נעשית בנפה וכברה. ואם כן אין שום קושיה מהתוספתא על הרשב"א. ונראה, שגם הראשונים הסבורים שאין טוחן באוכלין או שאין טוחן בדבר שאינו צריך הכשר אחר לאכילתו, יכולים להודות שכאשר הוא טוחן בכלי המיועד לטחינה, יש בכך איסור, כיון שאין זו דרך אכילה אלא דרך מלאכה. שנית, יתכן שהזקנים אמנם יושבים, אבל אין הדבר אומר בהכרח שהם יאכלו מיד את מה שניתן לפניהם. ויתכן בהחלט שהם ממשיכים לשבת כדרכם של זקנים, ורק בשלב מסוים שבו הם מרגישים צורך, הם לוקחים מהמונח לפניהם ואוכלים. וגם כאשר הם אוכלים, הם עשויים לשהות זמן רב עד שיאכלו שוב. ולכן אין זו בהכרח אכילה לאלתר, ולכן אף לפי הרשב"א, חז"ל גזרו על כל המציאות הזו, בין אם אליבא דאמת הזקנים יאכלו מיד ובין אם הם יאכלו רק לאחר שעה[7]. ועוד יתכן לומר, שהראשונים הבינו שתוספתא זו סותרת את הפשטות של הגמרא בדף קנ"ה ע"א, לפיה האיסור הוא משום טרחה באוכלין לבהמה בלבד, ואילו מהתוספתא הזו רואים שיש איסור גם באדם; ובסתירה מעין זו, של בבלי מול תוספתא, הם הכריעו כהבבלי ודחו את התוספתא.

ולכן נראה שמותר לחתוך דק דק לאלתר או לרסק לאלתר, כאשר מדובר על אוכל שאינו צריך הכשר אחר לאכילתו ואינו תבלין. ובלבד שלא יעשה כן בכלי המיוחד לטחינה, וכנ"ל.

7. ומחידושי הרשב"א (קמא ע"א) רואים שאכן הבין את המקרה של התוספתא כמקרה רגיל של טוחן, ולא כטוחן לאלתר, ויש לבארו לפי אפשרות זו.